

Vissers op Schokland

Op het onbewoonde eiland Schokland, midden in de Zuiderzee, werd 100 jaar geleden een visafslag geopend. Soms lag de haven er vol met wel driehonderd schepen. De afslag functioneerde tot 1932 en moest de vissers verlossen van de tussenhandelaren. Of dat lukte vertelt Bart Reindersma in dit artikel over een onbekend deel van de Zuiderzeehistorie.

Tekst en illustraties: **Bart Reindersma**

Tot ongeveer 1900 is de Zuiderzeevisserij een redelijk welvarende bedrijfstak. Met als topjaar 1890 waarin er wel 190.000 ankers ansjovis worden gevangen. (Eén anker is ca. 2800 stuks oftewel 50 kg.) Daarna wordt het minder. Er is bijna nergens welvaart meer. De toestand van de schepen is slecht; herstellingen en onderhoud aan schip en want worden te vaak nagelaten. Er blijft na afschrijvingen veelal weinig over voor de visser. Daarbij was de Zuiderzee een zee waarop maar moeilijk te controleren viel en dat wisten de vissers die zich als vogels zo vrij voelden. Er heerste dan ook anarchie en de uitspraak van een visser 'als mijn schip kon praten, verzoop ik het', zegt genoeg. Om betere en meer gestructureerde omstandigheden en verdiensten voor de vissers te bereiken en controlemogelijkheden te creëren die beter gehandhaafd kunnen worden,

wordt op 20 maart 1911 de Zuiderzeevisscherijraad opgericht. 'De raad is er gekomen voor de Zuiderzeevisscherij in haar eenheid en niet voor de Zuiderzeevisschers in hun verdeeldheid', zijn de bijna magische woorden van de burgemeester van Enkhuizen - waar de raad gevestigd wordt - tijdens de oprichtingsvergadering in het stadhuis.

Vanaf nu wordt hier regelmatig vergaderd. Soms zijn de discussies heftig. Over en weer verwijten de leden elkaar alleen op te komen voor hun eigen belang - het spreekt voor zich dat de ingesleten gewoonten niet eenvoudig te veranderen zijn. Naast dat de raad bepalingen afkondigt waaraan de vissers zich dienen te houden, zoals de maaswijdten van de netten, probeert zij in de wintermaanden door voorlichting in de vissersplaatsen de vissers te overtuigen van de noodzaak visafslagen te openen. Zo kunnen de vissers onder de

Vissers bij het kleine gebouwtje van de visafslag van Schokland dat toen al lang onbewoond was

invloed van de opkopers of handelaren en ansjoviszouterijen uit komen.

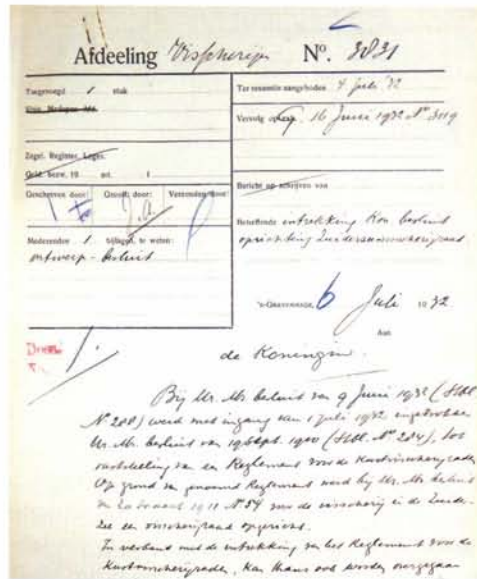
Oplichterij

Vooral Volendammer Hein Tuyp moet niets hebben van de handelaren. 'In Lemmer zijn van de tachtig schippers er achtenzestig

afhankelijk van de zouterijen vissen zelfs met materiaal betaald door de zouterij'. 'We moeten van die hangbazen af', roept Tuyp furieus in de vergadering van 25 oktober 1912. En met die zouterijen was wel meer mis. In de Zuiderzee is maar één paaiplaats van het visje en dat is rond Pampus. Subliem van kwaliteit is ze. Volstrekt anders dan de Spaanse, maar die is dan ook veel goedkoper. En zo kon het gebeuren dat de zouterijen een twintigtal Hollandse ansjovis onder- en bovenin een potje legden en een zestigtal Spaanse ertussen in. Deze voor de export bedoelde ansjovis was je reinste oplichterij.

linker pagina: Beeld van de Schokker Middelbuurt toen die nog bewoond was

onder: Documenten betrekking hebbende op de visafslag. Onder: het besluit tot opheffing ervan

en rond Pampus. Zo moet de jonge vis de gelegenheid krijgen tot wasdom te komen. Doordat het water in de Zuiderzee zich twee keer per dag ververste, zat er een dynamiek van mogelijkheden in de Zuiderzee. Met één wezenlijk gevaar: de wet van de remmende voorsprong. In de vissersdorpen was er geen alternatief voor de visserij. Er was sprake van een in zichzelf gekeerde cultuur, je werd bijna vanzelfsprekend visser, van vader op zoon. Dat betekende: jeugd, > aanwas van vissers, > groei aantal schepen, verbeterde uitrusting > stagnatie van de vangst. Het leidde ertoe dat er niets meer verkeerd mocht gaan. Haring mocht bij wijze van spreken niet meer wegblijven evenmin als ansjovis. En de vraag naar vis mocht niet stokken, zoals na de Eerste Wereldoorlog toen de uitvoer naar Duitsland en Rusland stagneerde.

Toen de machinaal gebreide netten opkwamen ontstond er een nog nijpender situatie: er waren nu niet alleen meer beroepsvissers, maar ook gelegenhedsvissers, voor wie het staande want voordelig binnen bereik was gekomen. De bakker, de slager, iedereen ging het water op. Wie een consent bezat mocht vissen. In 1922 visten zo'n 4.500 geregistreerde vissers tijdens het hoogtepunt van het jaar; de ansjovistijd in mei / juni.

Een volle zee

Eigenlijk was de Zuiderzee toen zoals Nederland tegenwoordig is; "des Nederlands", druk met een enorme hoeveelheid mensen die er het brood moest verdienen. De zee leek verhit, kun je wel zeggen. Met ook nog eens een drukke vrachtaart. De tjalken, klippers en andere schepen berokkenden veel schade aan de visserij. Neem de beurtschipper tussen Amsterdam en Friesland die nietsontziend alles kapot vaart wat er voor zijn steven komt, of de wrakken onder water die niet door Waterstaat geruimd worden zolang ze niet in de vaarroutes liggen. En zelfs als ze wel geruimd worden, dan wordt er gesjoemeld. Neem nou die vergane tjalk tussen Schokland en Elburg. Er wordt een boei bij het wrak geplaatst en een berger wordt benaderd. Deze berger sloop een aantal grote delen van het schip af, verlegt de boei 500 meter en toont de delen aan de opzichter. Als de opzichter van Waterstaat gaat lijnen en niets bij de boei vindt, krijgt de berger zijn geld, maar het wrak ligt er nog steeds! Anarchie dus.

Het kwam voor dat er op één dag wel honderd tjalken vanuit Friesland vertrokken, geladen met mest voor de tuinders in het Westland. Ook gebeurde het dat er wel tweehonderd Zeeuwsche mosselvisserij via de Oranjesluizen in Amsterdam over de Zuiderzee naar

boven: De botter van Volendammer Hein Tuyp, een leidende figuur in de Zuiderzeevisscherijraad

onder: Volendammer vissers in conclaaf. Volendam was op visserijgebied een grootverdiener

de Waddenzee voeren om mosselzaad te vissen. De Zeeuwsche mosselaars trokken alles kapot wat dreef of stond. Afspraken hielpen niet. Er bestond een maatregel dat de mosselvisserij een staaldraad in de lengterichting onder hun schip zouden bevestigen, zodat de schepen over de netten zouden glijden. Maar bij een controle bij de Oranjesluizen bleken slechts 3 van de 200 schepen een dergelijke staalkabel te hebben. En dan waren er nog de kubbenvisserij die weigeren hun afgebroken staken op te ruimen. In deze dynamiek streeft

SCHOKLAND

Schokland was een strategisch gelegen eiland voor de monding van de IJssel. Anders dan Urk (keileem) had het een veenbodem en werd het in de negentiende eeuw voortdurend bedreigd door de zee. Om aan de onveilige situatie een einde te maken beval Koning Willem III in 1859 dat het eiland ontruimd moest worden. Daarna bleven er alleen wat Waterstaatsambtenaren achter als havenmeester en dijkwerkers. Schokland bestond uit drie buurten, Emmeloord, de Middelbuurt en de Zuiderbuurt. Ze hadden weinig met elkaar te maken dankzij de geloofsverschillen: Emmeloord was katholiek, het zuiden protestants. Met de inpoldering van de Noordoostpolder klonk het veen in door drainage en is het voormalige eiland al anderhalve meter gezakt. Van de bebouwing is alleen de Middelbuurt bewaard gebleven.

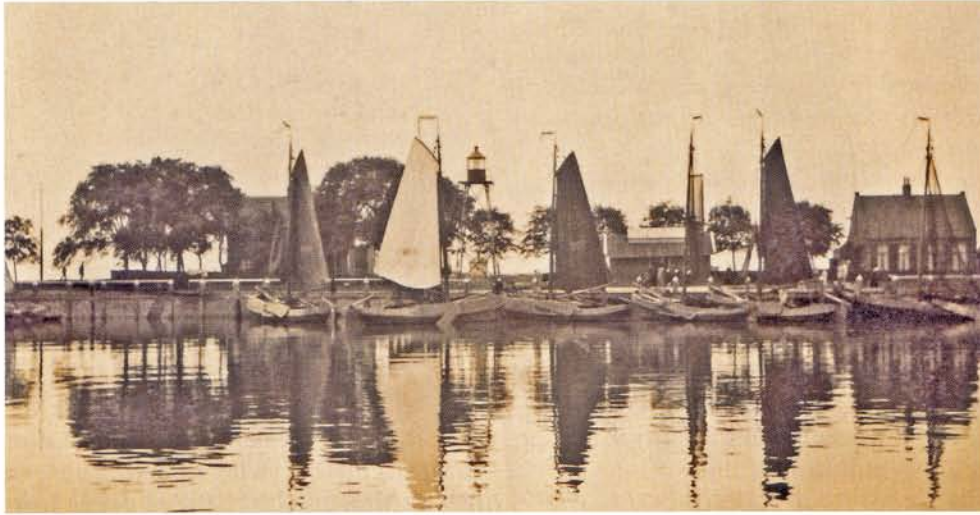
de Zuiderzeevisscherijraad naar vooruitgang. Nog niet wetende dat de plannen voor de Afsluitdijk nabij zijn, als de storm van 1916 over Nederland is geraasd. Op initiatief van de Volendammer vissers doet Hein Tuyp in de vergadering van 26 oktober 1913 het voorstel om tot de oprichting van een visafslag te komen op... Schokland.

Filiaal van IJmuiden

'Voorheen kwamen er wel 50 tot 60 Volendamers te Lemmer om hun vis te lossen, maar nu de vis er zo slecht betaald wordt, zien ze ons

als afslager wordt benoemd G. Huisman en mochten er tellers nodig zijn dan worden zij benoemd uit de aanwezige vissers. En zo opent op 17 mei 1915 de visafslag op het eiland Schokland voor het eerst haar deuren. Een gebouw van 5 x 8 meter, aan drie zijden gesloten, met aan één kant ramen, een tafel op schragen met een zinken blad waar de vis op gemijnd wordt, een weegschaal en een plank in de hoek voor de administratie van Harm Smit, alsmede drie stoelen, drie petroleumlampen, waarvan twee voor de afslag en een voor het kantoortje, een kachel en een klok.

viert nog steeds hoogtij en er komt een bijzonder reglement van politie voor de haven van Schokland. Is de haven vol dan wordt er overdag aan de haveningang een rode vlag gehesen en bij nacht brandt er dan een rode lamp. Ongekend moet het zijn geweest wel driehonderd schepen in de haven van Emmeloord te zien liggen. Naast de schepen die er niet meer in konden en op de rede van Ens voor anker gingen. Ongetwijfeld zijn dat er ook nog eens honderdvijftig of meer geweest. Met de opening van de afslag barstte ook de strijd met de handelaren los. Dat was in de eerste maanden van de afslag goed te merken. In de vergadering van 20 augustus 1915 doet de voorzitter voor het eerst verslag van de opbrengsten van de afslag en noemt ze ronduit somber. Het blijkt dat de handelaren praatjes onder de vissers verspreiden dat de secretaris omgekocht zou zijn. En de vissers? Die kiezen voor een zekere boterham en verkopen rechtstreeks aan de opkopers. De macht van de opkopers is dus nog steeds groot. De voorzitter van de Visserijraad maakt duidelijk dat de afslager is gekomen op verzoek van de vissers om meer concurrentie te bewerkstelligen onder de opkopers en dat de vissers nu niet weg kunnen blijven. Toch wordt veel aal, bot en spiering buiten de afslag om aan de Middelbuurt verhandeld, of gewoon op de

boven: Originiele foto van vissersboten in de haven van Schokland

rechts: Impressie van een volle haven. Soms lagen er 300 schepen, met buiten nog eens 150 voor anker. Dat zorgde soms voor wanordelijke toestanden

daar niet meer', roept Hein Tuyp. De Volendamers voeren pal voor de wind met hun wonderkuilen op Schokland aan om daar te lossen en weer verder te vissen. Dit keer waren alle leden van de visserijraad het met elkaar eens. Zij stemden voor Schokland omdat met de mogelijkheid de vis daar te kunnen lossen veel tijd bespaard kon worden. Maar zomaar een gelopen race is het niet. De gemeente Kampen, waar Schokland onder valt, verzet zich heftig en wil niet meewerken aan de oprichting. Kampen is bang dat er dan geen verse vis meer in de stad te vinden zal zijn.

De Zuiderzeevisscherijraad heeft echter bepaalde bevoegdheden en zo onderzoekt ze de mogelijkheid van het openen van een visafslag 'als filiaal van de Rijksvisafslag van IJmuiden'. Ook zoekt ze contact met 'Waterstaat', waar het beheer van de haven onder valt en uiteindelijk komt er een Rijksvisafslag, het afslaggebouw wordt gebouwd onder toezicht van Waterstaat, maar voor rekening van Landbouw. Harm Smit, de havenmeester, wordt benoemd tot directeur en boekhouder,

Verder een tiental manden en kistjes voor het tellen van de vis. Ook kreeg Harm Smit fl. 1000,00 kasgeld omdat de vissers gewoon waren dat er direct afgerekend werd.

Drukte in de haven

Nu de visafslag op Schokland een feit is geworden wordt het er ook drukker. Er zijn dagen bij dat er wel 270 schepen tegelijk in de haven liggen. Bij stormweer is het zelfs zo erg dat er ordeloze toestanden ontstaan. De anarchie

oude manier aan de opkopers die vaak op het Enkhuizerzand of de Knar te vinden waren. In verhouding tot Spakenburg of Volendam - de grootverdieners van de Zuiderzee - blijft de aanvoer op Schokland karig en rendeert de afslag moeizaam. Werd er in de beginjaren op Schokland 28.000 kilo haring per jaar aangevoerd, in Spakenburg was dat maar liefst 2 miljoen kilo. Er zit wel schot in de situatie met jaren waarin er wel 640.000 kilo vis aangevoerd wordt op Schokland, maar het blijft

karig ten opzichte van andere plaatsen waar wel 3 miljoen kilo vis wordt aangevoerd. En de verschillen konden nog groter zijn, zoals in 1931, toen er te Schokland slechts 67.000 kilo vis werd aangevoerd en te Volendam wel 5 miljoen kilo vis werd afgeslagen. Niet alle vis werd aangevoerd op Schokland. Ansjovis bijvoorbeeld ontbrak in zijn geheel. De aanvoer bestond vooral uit haring, spiering en aal. Ook het aanbod bot was zeer weinig, soms maar 270 kilo per jaar terwijl dat in andere plaatsen als Spakenburg rustig 230.000 kilo kon zijn. Enorme verschillen dus.

Van alles werd er bedacht om de omzet van de afslag te verbeteren. Natuurlijk moesten er op de eerste plaats vissers zijn die vis aanbieden, maar ook moeten er opkopers zijn die willen kopen. Indien nu de directeur van de afslag voor eigen rekening mocht kopen dan zouden de vissers minder afhankelijk zijn van de kopers, zo dacht men. Ook kwam er een rode

boven: Een klipper onderweg op de Zuiderzee, soms staken er 100 schepen per dag over

links: Beeld van het oude Emmeloord

vlag als er opkopers waren zodat iedere visser van ver af kon zien dat er gehandeld werd. Eigenlijk blijft het beeld van grote verschillen gedurende de gehele periode dat de afslag heeft gedraaid, bestaan.

Onzekerheid

En dan wordt in 1918 het besluit genomen de Zuiderzee voor eens en altijd te temmen. Met de stormramp van 1916 in het achterhoofd is het voor de voorstanders van de Zuiderzee een bij voorbaat kansloos gevecht. Het is niet meer voldoende dat de zo specifieke Zuiderzeeharing zal uitsterven omdat ze nu eenmaal alleen maar in de Zuiderzee paait. Evenmin als de superieure ansjovis en bot. Of dat de Zuiderzee een eigen microklimaat heeft, dankzij de dagelijkse eb en vloed beweging, haar wisselende zoutgehalte, en de wisselende temperatuur en bodemstructuur waar ze juist beroemd om is. In deze veranderende dynamiek die alleen maar achteraf valt waar te nemen, kunnen we zeggen dat de functie van de Zuiderzeevisschijf van een 'regulerend orgaan namens de regering voor de vissers' is overgegaan in een vertegenwoordigend orgaan van de vissers naar

de regering toe. Met de naderende afsluiting, nam ook de tragedie onder de vissers toe; geen brood meer op krediet kunnen kopen, leveranciers die alleen nog maar voor contant geld wilden leveren en werk zoeken in een ander vak omdat er geen vooruitzichten meer zijn. Onzekerheid, radeloosheid.

Een beroep dat van vader op zoon overging was voorbij. Er was geen vanzelfsprekende knecht - lees: zoon - meer, want die koos er nu zomaar voor om bakkersleerling te worden. Water dat van zout naar zoet gaat. Investeringen die uitblijven. Op 29 juni 1925 wordt de Zuiderzeesteunwet aangenomen en de vissers voelen zich met een fooi afgescheept. Per 27 maart 1931 komt er een wijziging, waarbij een vergoeding voor waardevermindering van de vissersvloot en andere eigendommen wordt toegevoegd.

Uiteindelijk schrijft op 6 juli 1932 de Minister van Waterstaat aan de Koningin een verzoekschrift tot opheffing van de Zuiderzeevisschijf, doodsimpel omdat de Zuiderzee, en daarmee het reglement kustvisserij van toepassing voor de Zuiderzee, niet meer bestaat. Haar taak is ten einde. Evenals de visafslag. In de jaarverslagen van het ministerie van waterstaat afdeling visserij, derde district 1932, komt de visafslag te Emmeloord niet meer voor. Nog tien jaar blijft Schokland baken, ankerplek en vluchthaven, dit keer zonder eb en vloed en de frisse geur van bedauwd gras die omhoog stijgt van de bodem en zich vermengt

met de geur van het brakke zeewater van de Zuiderzee. Helaas. In 1940 verlaat Harm Smit Schokland om er nooit weer terug te keren en in 1942 wordt de dijk rond de Noordoostpolder gesloten en valt Schokland droog. In 1995 wordt het oude eiland tot eerste Werelderfgoed van Nederland benoemd, als symbool van de strijd tegen het water en het herwonnen land daarop. Een mooiere afsluiting is er niet te bedenken voor Schokland, eiland in de tijd, als baken in een nieuwe tijd met een eretitel aan het verleden; Werelderfgoed. ♪

EXPOSITIE IN MUSEUM SCHOKLAND

In Museum Schokland start tijdens het Werelderfgoedweekend van 13 en 14 juni een expositie over de visafslag Schokland. Die werd 100 jaar geleden in bedrijf genomen. Tegenwoordig is er geen spoor meer te bekennen van het houten gebouwtje dat destijds midden in de Zuiderzee op het eenzame Schokland werd gebouwd. Maar Bart Reindersma, die naast de schrijver van dit artikel ook theatermaker is, gaat de afslag weer tot leven wekken met voorstellingen en presentaties over de Zuiderzeevervisserij. Twee Volendammer kwaken worden afgemeerd in Schokkerhaven en daarop kan meegevaren worden. Verder zijn er workshops voor jong en oud in het teken van visserij en vis (alleen zondag) en is er een historische rondwandeling vanuit de Gesteentetuin door Het Flevolandschap. Er is ook een visrokerij. Kijk voor het exacte programma op een van de volgende websites: www.schokland.nl, www.museumschokland.nl of www.flevo-landschap.nl